

В І Д Г У К

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України, завідувача кафедри теорії та історії держави і
права Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Шевченка Анатолія Євгенійовича
на дисертаційну роботу Дігтяра Романа Васильовича
«Становлення і розвиток державотворення в Україні XVII -початку XX
століття: історико-правове дослідження»,
представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими планами, програмами темами

Дисертаційне дослідження Дігтяра Романа Васильовича не викликає сумніву, оскільки воно присвячено актуальній і дуже важливій проблематиці – становленню і розвитку державотворення в Україні XVII - початку XX століття. Починаючи від першої Конституції Пилипа Орлика та до виникнення таких держав, як Холодноярська республіка (1919-1922 рр.), Українська Народна Республіка з її конституцією, прийнятою 29 квітня 1918 року.

Малодослідженою сторінкою в історії України є створення, існування та діяльність Далекосхідної Української Республіки (1917-1922 роки, мала історичні назви: Зелений Клин, Зелена Україна або Закитайщина). Це українське державне утворення розташовувалося в південній частині Далекого Сходу і налічувало понад 1,5 млн етнічних українців. Значною мірою зародженню державності сприяли численні братства та товариства. Одним з таких осередків української державності було Кирило-Мефодіївське товариство (1845-1847 рр.).

Практично не дослідженими вітчизняними науковцями залишаються Холодноярська республіка, Гуцульська, Кримська Народна Республіка, Малиновий Клин, Жовтий Клин, Команчанська Республіка та інші маловідомі державні утворення.

Малодослідженою сторінкою процесів українського державотворення було розроблення і прийняття в червні 1919 року Конституції УНР під назвою «Начерк Проекту Державного законодаду для Української Трудової республіки», відповідно до якої утверджувалися республіканські демократичні принципи організації центральної та місцевої влади. Де особливим напрямком теоретико-правового дослідження виступає законодавча і виконавча гілки влади УНР, організація діяльності центральних та місцевих представницьких органів управління. Виконання завдань дослідження сприяло поглибленому теоретико-правовому й історико-правовому аналізу конституцій УНР та Далекосхідної Української Республіки (Зелений Клин) як державних утворень, які відіграли вирішальну роль у процесах тривалого становлення української держави у її теперішньому вигляді. Саме тому тема роботи Дігтяра Романа Васильовича актуальна і потребує ґрунтовного вивчення.

Крім того, важливим показником актуальності обраної теми є також те, що дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми кафедри Конституційного та адміністративного права Державного університету інфраструктури та технологій «Державно-правові засади гарантування прав і свобод людини та громадянина в Україні» (ДР 0121U112892).

Таким чином, вищевказані тенденції обумовили потребу наукового дослідження Дігтяра Романа Васильовича «Становлення і розвиток державотворення в Україні XVII - початку XX століття: історико-правове дослідження», яке є вчасним, доцільним і безперечно актуальним та має не лише теоретичне, але й вагоме практичне значення.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації, їхня достовірність,
новизна і практична значущість**

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації є достатнім. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, що стосуються постановки проблем загалом та окремих її аспектів,

переконують у важливості теоретичних і практичних питань, їх науковій нерозробленості й перспективності дослідження. Необхідно зазначити, що дисертант чітко визначив об'єкт і предмет дослідження.

Матеріал викладено послідовно. Міркування й висновки автора логічні та аргументовані. Вони базуються на позиціях гармонійного поєднання наукових досягнень минулих років та сучасних методологічних підходів до пізнання державно-правових явищ, широкій літературній базі. При цьому дисертант супроводжує розгляд зазначених праць їх критичним аналізом і переконливою аргументацією власних підходів та висновків.

Особливе місце у роботі займає джерельна база, зокрема: «Руська Правда» (перше писане джерело права Київської Русі), а також конституція України (Конституція Пилипа Орлика 5 квітня 1710 р. від Різдва Христового; Литовські статuti, окремих норм зі збірників магдебурзького права, а також акти Уряду Гетьмана (універсали, декрети, грамоти, ордери, інструкції тощо), Конституція (Основний Закон) Української радянської соціалістичної республіки, прийнята 30 січня 1937 р. та інші нормативні документи.

Обґрунтованість, достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації, забезпечено завдяки використанню сукупності загальнонаукових та спеціально-юридичних підходів та методів. Зокрема:

- герменевтичний підхід сприяв виведенню домінуючої ролі аналітико-порівняльних аспектів при тлумаченні історичних етапів у розвитку українського державотворення, створив теоретико-правове підґрунтя для обрання найбільш ефективного способу тлумачення змісту і наповнення конкретних понять та категорій, що були використані для формування і розвитку національної ідеї розбудови української держави;

- діалектичний метод сприяв комплексному дослідженню історичних етапів українського державотворення у складі цілісного цивілізаційного процесу, забезпечив належне обґрунтування зміни рівня усвідомлення українцями національної ідеї у різні часові періоди;

- синергетичний метод забезпечив поєднання результатів історико-правового аналізу конкретних історико-юридичних явищ у біографії українського державотворення в контексті відповідного історичного періоду з фактичним станом речей у цій сфері, сприяє виявленню певних закономірностей, що виникли під впливом еволюційних процесів;

- метод гносеологічного аналізу сприяв досягненню справжнього розуміння внутрішнього змісту речей, сутності явищ і процесів, яке можна здобути лише в ході отримання нових знань про взаємопов'язані процеси, що відбуваються всередині досліджуваних об'єктів;

- метод історизму дозволив здійснити науковий прогноз у процесах дослідження явищ наукового і практичного характеру, зокрема на напрямках вивчення закономірностей суспільного розвитку;

- завдяки застосуванню можливостей системного підходу (метод системного аналізу) вдалося провести вивчення історико-правових явищ у їх цілісності й діалектичному зв'язку з аналогічними чи подібними суспільними подіями, пов'язаними з інструментами державотворення;

- метод наукового синтезу сприяв створенню цілісної картини і висловленню авторських суджень щодо здобутків та прорахунків знакових осіб і подій у житті Української держави;

- поєднання методів індукції та дедукції забезпечило можливість дослідити окремі процеси українського державотворення в структурі єдиного соціального механізму (розчленування загального явища державотворення); за сприяння можливостей дедукції верифіковано отримані в результаті індуктивного методу висновки шляхом мисленнєвого поєднання відносно окремих структурних елементів цілісного юридичного явища (державотворення);

- поєднання методів абстрагування та узагальнення сприяло найбільш чіткому вирізненню конкретних історичних подій чи явищ у загальному контексті часового періоду, визначеного як межові знаки дослідження, забезпечило логіко-юридичний баланс між складовими загальних висновків щодо історико-правових особливостей вітчизняного державотворення впродовж означеного часового

періоду, надавши їм якостей і характеристик невід’ємних складових загальних механізмів, які супроводжували зародження, поширення та практичну реалізацію ідеї незалежності Української держави, а також виникнення самостійних українських республік поза територіальними межами України.

Застосування спеціально-наукових методів забезпечило можливість поглибленого пояснення отриманих результатів та вивчення особливостей і специфіки об’єкта й предмета з урахуванням практичних аспектів і теоретичних положень, завдяки яким сформувалося цілісне юридичне явище «українське державотворення».

Достовірність та новизну наукових положень, висновків і рекомендацій, забезпечило досягнення мети дослідження, яка випливає із аналізу хронологічних подій, пов’язаних з українським національним державотворенням у різні історичні періоди, що відбувалися в межах територій, а також на формуванні української ідеї щодо самоусвідомлення себе як націю, розумінні необхідності створення власної держави на умовах самостійності та самовизначення.

Поставлені завдання автор вирішує комплексно, аналізуючи та встановлюючи причинно-наслідкові зв’язки.

Загалом, успішне розв’язання автором визначених завдань і досягнення мети дисертаційного дослідження забезпечили *новизну дисертації*, яка полягає в доповненні вагомому доробку вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері історико-правового та теоретико-правового вивчення окремих аспектів українського державотворення впродовж понад трьохсотлітнього періоду. Це дало можливість автору зробити висновок, що у цьому процесі доцільно застосувати аксіологічну оцінку як з конструктивного боку, так і врахувати негативні наслідки, що мали місце в окремих новоутворених суб’єктах.

За результатами проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, що мають важливе значення та характеризуються науковою новизною, зокрема: *вперше*

- у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне дослідження становлення і розвитку державності в Україні XVII - початку XX століття,

з'ясовано здобутки окремих учених, архівних джерел, зокрема проведено порівняльно-правовий аналіз конституцій та інших нормативно-правових актів Української Народної Республіки і Зеленого Клину (Далекосхідної Української Республіки);

- висловлено наукову думку щодо історичної періодизації становлення і розвитку державності в Україні XVII - початку XX століття (Козацько-Гетьманська держава, Українська Народна Республіка, Директорія, Західно-Українська Народна Республіка), яку доповнено новою складовою, а саме запропоновано включити державотворчі процеси поза межами континентальної України;

- висвітлено окремі положення щодо розуміння впливу римського та канонічного права на формування правового поля і державницьких засад тогочасних прототипів держави Україна, взаємодії звичаєвого права Київської Русі з Візантійським (Римським) правом з позицій розуміння його впливу на формування давньоукраїнської правової системи;

удосконалено:

- розуміння щодо значення деструктивних проявів у діяльності низки новоутворених українських держав на території сучасної України і поза її межами;

- понятійно-категоріальний апарат, дотичний до вказаної проблематики;

набули подальшого розвитку:

- знання щодо стану наукової спадщини, зокрема, у творчому доробку Чорномаза В., Балинської О. М., Костицького М. В., Оніщенко Н. М., Потульніцького В., Рафальського О., які досліджували процеси, пов'язані з українським національним державотворенням у різні історичні періоди;

- уявлення щодо зародження і формування міжусобних відносин Галицько-Волинської та Козацько-Гетьманської держав у більш пізніх історичних періодах.

Варто відзначити, що дисертант добре розуміє і обґрунтовує необхідність і практичну спрямованість теми, яку досліджує. На підставі проведеного дослідження вона констатує, що практичне значення роботи полягає у можливості його використання:

- у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальшого дослідження історико-правових аспектів українського державотворення на різних етапах історичного розвитку Української держави;
- у навчально-методичній діяльності – для проведення різних форм занять зі студентами денної та заочної форм навчання й при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці лекційних курсів, робочих програм, навчально-методичних комплексів із дисциплін «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Історія українського права», «Історія України»;
- у практичній діяльності – при підготовці та проведенні круглих столів, конференцій, семінарів.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень

Вийти на зазначені у дисертації нові науково-обґрунтовані результати авторці дозволила обрана структура дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 221 сторінку. Список використаних джерел налічує 264 найменування.

Її зміст дає підстави констатувати, що здобувач творчо підійшов до вивчення та розкриття проблеми. Це дало можливість опрацювати поставлені завдання, а також сформулювати низку науково-обґрунтованих і достовірних положень, висновків та рекомендацій корисних з наукової і практичної точок зору.

Так, у *вступі* дисертант обґрунтовує актуальність, мету і завдання дослідження, визначені його об'єкт і предмет, зазначена методологія дослідження, вказана наукова новизна одержаних результатів, їх апробація і впровадження.

У *розділі 1* «Стан дослідження, історичні аспекти та методологія проблеми» з'ясовано особливості огляду наукового доробку відомих учених з питань українського державотворення, відзначено суб'єктивне ставлення науковців різних шкіл і напрямів до оцінки державницького значення знакових подій, які відіграли роль у побудові української держави різних історичних періодів. Аналізуючи літературні джерела (стор. 77), автор доходить висновків про постійно

триваючий у часі процес боротьби українського народу за набуття відведеного йому історичного місця серед прогресивної міжнародної спільноти, що було розпочато в XVII сторіччі і проводилося з нетривалими перервами до середини XX сторіччя.

Розглядаючи українське державотворення як безперервний з різним ступенем активності та векторів спрямування соціально-політичний процес, дисертант дотримується логічного порядку історичного розвитку державницьких і правових систем. Розпочинаючи дослідження впливу римського права на правову систему Київської Русі, він поетапно аналізує історико-правовий фундамент українського державотворення в різні історичні періоди з перенесенням акцентів на зародження української державності (IX століття, Київську Русь), Галицько-Волинську державу і Козацько-Гетьманську державу (Військо Запорізьке). Такий підхід забезпечив достатнє інформаційно-аналітичне підґрунтя для подальшого дослідження процесів українського державотворення у часовому проміжку від XVII до XX століття, тобто до проголошення незалежності України 1991 року.

Для фахового оцінювання результатів дослідження значущості державно-правових явищ застосовано систему методологічних інструментів, а саме загальнонаукових і спеціально-наукових, які в поєднанні забезпечили достатній рівень науковості при виведенні авторських висновків щодо поступального руху процесів українського державотворення як підтвердження аксіоми про діалектичний розвиток усіх предметів та явищ об'єктивної реальності.

У розділі 2 дисертаційного дослідження «Правові засади національного відродження як основа Українського державотворення в XVII - XX ст.» визначено чотири основні періоди. Погоджуємося з думкою дисертанта що першим етапом становлення української державності була Київська Русь (князівська доба), кращі традиції якої з досвіду боротьби за власне існування успадкували козаки, утворивши Козацьку державу (гетьманщину). Досліджуючи періоди Української Народної Республіки та радянської України, знаходимо свідчення про складні процеси національно-визвольного характеру, які, маючи циклічний і дещо хаотичний характер, упевнено наближали незалежність Української держави.

Найбільш тяжкою і трагічною для України як стверджує дисертант - це доба незалежності, коли Український народ героїчно протистоїть російським загарбникам.

У роботі також проаналізовано масив наукової інформації щодо сутності й значення національної ідеї у процесах українського державотворення, який засвідчив нерозривний зв'язок між національною ідеєю та національною ідентичністю українського народу, оскільки вітчизняна історико-правова наука представляє низку тлумачень поняття «національна ідея» як підґрунтя уявлень про найдосконалішу модель державотворення.

У розділі 3 «Правова характеристика національних процесів та їх законодавче закріплення на початку ХХ століття» автор проаналізував вплив Української Народної Республіки і ЗУНР на процеси формування українського державотворення, а також становлення та законодавче закріплення українських державних утворень на початку ХХ століття.

Історичні та архівні документи підтверджують майже синхронну роботу з утвердження української національної ідеї етнічними українцями, незалежно від періоду їх переселення на території, значно віддалені від материкової України. Йдеться про проголошені українські держави на Далекому Сході (Зелений Клин), Західному Сибіру та Північному Казахстані (Сірий Клин, Жовтий Клин), Кубані (Малиновий Клин) та ін.

Беззаперечним є факт, і з цим не можна не погодитися, що кожен з проаналізованих основних законів (конституцій) тогочасних українських державних утворень мав яскраво виражений демократичний характер, спрямований на відродження української національної ідеї, а також самостійності українських держав на умовах повного виходу з-під будь-якої форми стороннього контролю чи впливу, чи автономії у складі якоїсь держави.

Логічними, послідовними та такими, що загалом відповідають поставленим на початку роботи завданням є *висновки* дисертаційного дослідження. В них наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у комплексному дослідженні становлення і розвитку

державотворення в Україні XVII - початку XX століття та формування на цій основі теоретичних положень.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні положення та матеріали дослідження висвітлено у семи 7 (семи) публікаціях, серед яких: три опубліковано у наукових фахових виданнях України та чотири публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Причому всі публікації укладаються в межах об'єкту дослідження та мають предметом вивчення окремі його аспекти; у них висвітлено основні положення проведеної роботи.

Таким чином, обґрунтованість отриманих у ході дисертаційного дослідження результатів, висновків і пропозицій Дігтяра Романа Васильовича, забезпечено завдяки оприлюдненню наукових здобутків за темою дослідження, різноманітних методичних прийомів, аналізу кола визначених дослідницьких проблем.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи науково-теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та пропозиції.

1. Досліджуючи в ретроспективі генезу українського державотворення (підрозділ 1.2), автор досліджує державотворче значення Козацько-Гетьманської держави. Водночас у висновках дисертант не акцентує на цьому увагу, тому під час публічного захисту роботи, хотілося би почути його особисту думку щодо цього питання.

2. У підрозділі 1.3 дисертант представляє систему методологічних інструментів, яким забезпечується виконання наукового завдання дослідження. Проте під час прилюдного захисту хотілось би почути думку автора, який серед обраних методологічних методів і підходів, відіграв найбільш значиму роль під час обґрунтування елементів наукової новизни?

3. У підрозділі 2.3, посилаючись на доробок дослідників, дисертант досліджує питання про національну ідею та її державотворче значення. Проте, яке значення, на погляд дисертанта, має дослідження цього поняття (національна ідея) і яке її функціональне призначення для запропонованого дослідження?

4. Обґрунтовуючи правові аспекти українського національного державотворення у різні історичні періоди дисертант торкається більш ранніх джерел, зокрема: римського права, Стародавньої Русі тощо. Водночас серед запропонованих літературних джерел, хотілося би почути думку автора, які саме нормативно-правові акти різних часів лягли в основу українського законодавства.

5. У підрозділі 3.2 дисертант досліджує державотворче значення керівних органів, які забезпечували виконання завдань, пов'язаних з утвердженням української національної ідеї, як основи побудови самостійної держави. Проте серед низки запропонованих органів, хотілось би почути думку автора, який орган і чому відіграв ключову роль в становленні Української Народної Республіки?

Висновок про відповідність дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України

Втім зазначені зауваження принципово не знижують якості дисертаційного дослідження, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

У цілому, дисертаційна робота Дігтяра Романа Васильовича на тему: «Становлення і розвиток державотворення в Україні XVII - початку XX століття: історико-правове дослідження», є завершеним науковим дослідженням, що відзначається науковою новизною, обґрунтованістю висновків, які мають теоретичне та практичне значення для розвитку юридичної науки та практики.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №

261 (із змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» за № 40 від 12 січня 2017 року (зі змінами від 12.07.2019 р.), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Сказане вище дає підстави вважати, що за результатами прилюдного захисту здобувач Дігтяр Роман Васильович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

